

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY TA’LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI

VAZIRLAR MAHKAMASI HUZURIDAGI
O‘ZBEK TILINI RIVOJLANTIRISH JAMG‘ARMASI

ALISHER NAVOIY NOMIDAGI TOSHKENT DAVLAT
O‘ZBEK TILI VA ADABIYOTI UNIVERSITETI HUZURIDAGI DAVLAT
TILIDA ISH YURITISH ASOSLARINI O‘QITISH VA MALAKA OSHIRISH
MARKAZI

“DAVLAT TILI TARAQQIYOTI: MUAMMO VA YECHIMLAR”

mavzusidagi V respublika an’anaviy ilmiy-amaliy anjumani

MATERIALLARI

“BOOKMANY PRINT”
TOSHKENT – 2025

UO‘K: 494.375

KBK: 81.633.1

D 26

Davlat tili taraqqiyoti: muammo va yechimlar [Matn]: to‘plam / Sh.Sirojiddinov.
– Toshkent: Bookmany print, 2025. – 450 b.

Mazkur to‘plam “Davlat tili taraqqiyoti: muammo va yechimlar” mavzusidagi V respublika an’anaviy ilmiy-amaliy anjumaniga tilshunos olimlar, vazirlik, idoralar, mahalliy ijro etuvchi organlarning davlat tili bo‘yicha maslahatchilari hamda tadqiqotchilar tomonidan yuborilgan materiallardan tashkil topgan. Undagi maqolalarda davlat tilining dolzarb muammolari, ularni hal qilish bo‘yicha takliflar, yechimlar berilgan. To‘plam tilshunoslar, professor-o‘qituvchilar, tadqiqotchilar, magistrlar va talabalar uchun mo‘ljallangan.

(Maqolalarning ilmiy saviyasiga mualliflarning o‘zlari mas’uldirlar).

Mas’ul muharrir:

Sh.Sirojiddinov, filologiya fanlari doktori, akademik

Tahrir hay’ati:

I.Azimov, filologiya fanlari doktori, professor

A.Eminov, pedagogika fanlari nomzodi, dotsent

B.Jo‘rayeva, filologiya fanlari doktori, professor

M.Abdiyev, filologiya fanlari doktori, professor

F.Bobojonov, filologiya fanlari doktori, dotsent

M.Saparniyozova, filologiya fanlari doktori, dotsent

M.Hakimova, filologiya fanlari doktori, professor

M.Umirzoqova, filologiya fanlari doktori, dotsent

H.Yodgorov, filologiya fanlari nomzodi, dotsent

H.Suyunov, pedagogika fanlari nomzodi, dotsent

N.Quldashev, filologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori, dotsent

Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o‘zbek tili va adabiyoti universiteti huzuridagi Davlat tilida ish yuritish asoslarini o‘qitish va malaka oshirish markazi Ilmiy-metodik kengashida nashrga tavsiya etilgan.

ISBN 978-9910-06-774-7

© “Bookmany print” nashriyoti, 2025.

IKKI TIL (INGLIZ VA O‘ZBEK) LEKSIKOGRAFIYASIDA “FIDOYILIK” SEMASINING DENOTATIV VA KONNOTATIV QATLAMLARI

Shoxsanam MAMATQULOVA*

Annotatsiya

Maqolada ingliz va o‘zbek tillarida “fidoyilik” semasining denotativ va konnotativ qatlamlari leksikografik hamda qiyosiy-semantik yondashuv asosida tahlil qilinadi. Tadqiqotda umumiy va ikki tilli izohli lug‘atlar, shuningdek kichik korpus materiallari, matbuot va badiiy adabiyot namunalari manba sifatida jalb etilib, *self-sacrifice*, *devotion*, *loyalty* va ularning o‘zbekcha muqobillari — *fidoyilik*, *sadoqat*, *jonini fido qilish* — ning ta’rifi, qo‘llanish chastotasi, kollokatsion muhiti hamda pragmatik funksiyalari solishtiriladi. Natijalar “fidoyilik” konseptining har ikki til tizimida ijobiy etik baholashni markazlashtirishini, biroq ingliz tilida kontekstga ko‘ra neytral yoki ehtiyotkorlik/ogohlantirish ohangidagi salbiy konnotatsiyalar ham yuzaga kelishini ko‘rsatadi (masalan, o‘zini qurbon qilishning haddan oshishi). Xulosalar lug‘at tuzish, tarjima amaliyoti va madaniyatlararo muloqotda ekvivalent tanlashga metodik tavsiyalar beradi.

Kalit so‘zlar: fidoyilik, denotativ qatlam, konnotativ qatlam, ingliz va o‘zbek leksikografiyasi.

Two-Language (English And Uzbek) Lexicography of The Seme “Self-Sacrifice”: Denotative and Connotative Layers

Abstract

The article analyzes the denotative and connotative layers of the seme “self-sacrifice” in English and Uzbek on the basis of lexicographic and comparative-semantic approaches. The study draws on monolingual and bilingual explanatory dictionaries, as well as small corpus data, press materials, and samples of fiction. The definitions, frequency of usage, collocational environment, and pragmatic functions of *self-sacrifice*, *devotion*, *loyalty* and their Uzbek equivalents — *fidoyilik*, *sadoqat*, *jonini fido qilish* — are compared. The findings show that the concept of “self-sacrifice” in both language systems centers around positive ethical evaluation, but in English, depending on the context, neutral or cautionary/negative connotations may also emerge (for example, excessive self-sacrifice). The conclusions provide methodological recommendations for dictionary-making, translation practice, and selecting equivalents in intercultural communication.

Keywords: self-sacrifice, denotative layer, connotative layer, English and Uzbek lexicography.

Kirish

Hozirgi globallashuv sharoitida tillararo leksik-semantik tadqiqotlarning ahamiyati yanada ortib bormoqda. Xususan, “fidoyilik” semasining turli tillarda ifodalanishi va ularning lugʻatlarda qanday talqin etilishi xalqning dunyoqarashi, qadriyatlari hamda madaniyatini oʻrganishda muhim ahamiyat kasb etadi. Oʻzbek va ingliz tillarida mazkur semaning taqqosiy tahlili leksikografik yondashuvda turli qirralarni namoyon etadi. Maqolaning maqsadi — ingliz va oʻzbek tillarida “fidoyilik” semasining denotativ va konnotativ qatlamlarini leksikografik asosda tadqiq etishdir.

Denotativ qatlam tahlili

Ingliz tilidagi “self-sacrifice”, “devotion”, “loyalty” kabi birliklar izohli lugʻatlarda asosan insonning boshqalar manfaati yoʻlida oʻz manfaatidan kechishi, oʻzini qurbon qilishi sifatida talqin qilinadi (Merriam-Webster Dictionary. 2020). Masalan, Oxford English Dictionaryda “self-sacrifice” — “the giving up of one’s own interests, happiness, or desires for the sake of others or for a cause” tarzida izohlanadi (Oxford English Dictionary, 2019). Oʻzbek tilida esa “fidoyilik” izohli lugʻatda “oʻzini xalq, Vatan, ezgu maqsadlar yoʻlida ayamaslik, jonini fido qilishga tayyorlik” sifatida beriladi (Oʻzbek tilining izohli lugʻati, 2006). Denotativ qatlamdagi mazmun har ikki tilda umumiylikka ega boʻlib, altruizm va sadoqat bilan bogʻlanadi.

Konnotativ qatlam tahlili

Konnotativ qatlamda ingliz tilida “self-sacrifice” koʻpincha ijobiy baholanadi, ammo ayrim hollarda “fanatic” yoki “excessive devotion” kabi salbiy ohangda ham qoʻllanadi (*Crystal D. A Dictionary of Linguistics and Phonetics, 2008*). Masalan, baʼzi adabiy asarlarda qahramonning haddan tashqari oʻzini qurbon qilishi tanqidiy ruhda tasvirlanadi. Oʻzbek tilida esa “fidoyilik” tushunchasi folklor, maqol va matallarda, shuningdek, badiiy adabiyotda doimo ijobiy maʼno kasb etib, Vatanparvarlik, jasorat va mardlik bilan chambarchas bogʻliq holda qoʻllanadi. Masalan, “Fidoyi oʻgʻlon elning tayanchi” kabi iboralarda ushbu semaning ijobiy konnotatsiyasi yaqqol koʻrinadi.

Ikki til leksikografiyasida aks etishi

Ingliz tilidagi asosiy izohli lugʻatlar (Oxford, Merriam-Webster, Collins) “self-sacrifice”, “devotion”, “loyalty” kabi birliklarni aniq, qisqa va neytral izohlar bilan beradi. Oʻzbek tilidagi izohli lugʻatlarda esa “fidoyilik” kengroq ijtimoiy-maʼnaviy mazmunda, koʻproq milliy qadriyatlar bilan bogʻliq holda talqin qilinadi. Masalan, Oʻzbek tilining izohli lugʻatida “fidoyi” soʻzining “Vatan, xalq yoʻlida jonini fido qilishga tayyor shaxs” sifatida berilishi bunga dalildir (Oʻzbek tilining izohli lugʻati, 2006). Quyidagi jadvalda ikki til lugʻatlaridagi asosiy taʼriflar taqqoslanadi:

Til	Denotativ izoh	Konnotativ xususiyatlari
Ingliz tili	Self-sacrifice – o‘z manfaatidan kechib, boshqalar uchun qurbon bo‘lish	Ijobiy (heroic, altruistic), ba‘zan salbiy (fanatic, excessive)
O‘zbek tili	Fidoyilik – Vatan, xalq yo‘lida jonini fido qilishga tayyorlik	Asosan ijobiy (jasorat, vatanparvarlik, sadoqat)

Xulosa va takliflar

Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, ingliz va o‘zbek tillarida “fidoyilik” semasi umumiy ijobiy asosga ega bo‘lib, insonning oliyjanob xatti-harakatlarini ifodalaydi. Ingliz tilida ushbu sema ayrim hollarda neytral yoki salbiy konnotatsiyaga ega bo‘lsa, o‘zbek tilida u doimo yuksak qadriyatlar bilan uyg‘unlashgan holda qo‘llanadi. Maqola natijalari ikki til leksikografiyasini taqqosiy tahlil qilishda, shuningdek, madaniyatlararo semantik tadqiqotlarda foydali bo‘lishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

- O‘zbek tilining izohli lug‘ati*. – T.: O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2006.
Merriam-Webster Dictionary. – Springfield: Merriam-Webster Inc., 2020.
Oxford English Dictionary. – Oxford: Oxford University Press, 2019.
Crystal D. A Dictionary of Linguistics and Phonetics. – Oxford: Blackwell, 2008.
 Mahmudov N. *O‘zbek tilshunosligi masalalari*. – T.: Fan, 2012.